

## „НЕПРЕКЪСНАТА СВЕЖЕСТ НА ДУХА“ ДОКОСВАНЕ ДО ПОЕЗИЯТА НА ЙОВАН ХРИСТИЧ



Иован Христич. *Александрийската школа*. (Второ преработено издание. Подбор и превод от сръбски Светлозар Игов) София: Захарий Стоянов, 2017.

Имах късмет да отида на представянето на книгата на Иован Христич във „Фотосинтезис“ и да чуя словото на Светлозар Игов. Той говори дълго, говори, без да погледне нито за миг някакво листче с данни или бележки, показвайки от време на време съответната книга – на Христич или своята. В мига решавам да си купя книгата на Иован Христич „Александрийската школа“ и у дома сядам да чета и да препрочитам стихове. И решавам да пиша, да напиша за всичко, което изпитах, преживях, от което се възторгнах и се умилых, четейки подобрите и преведени от Светлозар Игов стихове.

Иован Христич е сръбски поет, есеист, мислител, литературен и театрален критик, драматург, преводач и професор по драматургия в Белградската театрална академия. Чел е лекции по драматургия в САЩ и Париж, писал е книги за върховете в световната драматургия, и сред тях, за сръбската литература, за античната драма, за Чехов като драматург, за модерното в литературата въобще.

Представената стихосбирка „Александрийската школа“ е второ преработено издание (първото издание на български е излязло през 1996 г.), допълнено

сега с най-новите му стихотворения. В лицето на Св. Игов Й. Христич е намерил най-добрия преводач и приятел, вникнал дълбоко в неговото творчество, представящ го неведнъж на българските читатели. Сръбският поет е гостувал в България – в София е присъствал на представянето на първото издание на книгата си в издателство „Хр. Ботев“, а в Пловдив е имал внушителна среща със студенти, преподаватели и писатели в Пловдивския университет.

Стихотворенията на Христич в новото издание са групирани в пет раздела – „Дневник на Одисей“, „Александрийската школа“, „Острови“, „Трагедията свърши“ и „В тъмен час“. В раздела „В тъмен час“ преводачът-съставител на стихосбирката Св. Игов включва стихотворения от последните две авторски книги – „Нови и най-нови стихотворения“ (2002) и „В тъмен час“ (2003). Иован Христич е роден през 1933 и умира през 2002 г.

Извън класификацията е стихотворението „Към Федър“, носещо същността на цялата поезия, а може би и на цялото му творчество, „духовна изповед“ на автора<sup>1</sup>. В него той изповядва своето светоусещане: „живеехме във времена съвсем отчаяни; от трагедията правехме комедия, от комедията – трагедия“; своята болка и съжаление за пропуснатото: „онова истинското: сериозност, мяра, мъдра възвишеност, възвишена мъдрост, винаги ни се изплъзваше“; безродието и безличието: „бяхме нейде на ничия земя, нито ние самите, нито някой друг“; своето чувство за пропилян живот: „винаги на крачка-две отдалечени от онова, което сме, от онова, което трябваше да бъдем“; и завършващо с дълбоко лична молба: „О, скъпи мой Федре, спомени понякога и нашето име: нека поне във вашия разговор душите ни си починат.“ Неслучайно

<sup>1</sup> Игов, Светлозар. Есеизмът на Иован Христич. В: Христич, Й. *Пътувания из Средиземноморието*. София: Балкани, 2002, с. 5–23.

това стихотворение е поместено на първо място и при есетата на автора.

В първия раздел на стихосбирката Й. Христич се доверява на истинския, големия, самотния Одисей, върви подир всички хора и ги призовава да се пробудят, разсъждава за миналото, за живота си – „победих ли, или съм победен“ („Отново посетената Итака“), горещо зове за съчувствие, за съпреживяване с другите („Вечерна тишина“) и заключава: „Мъртъв е този ден без слънце и без отдиш“ („Отново посетената Итака“). Философия, докосване, истина и недоизказаност блика от стихотворения като „Истината на геометрията“, „Непрекъснатата свежест на света“, „Нарцис“ и много други. Надеждата обаче съществува, тя е някъде около тях:

*Съвсем отчаян, аз се опитвам всичко  
това  
да разпределя някак, това огромно  
празно време,  
което думите сега се опитват някак да  
разделят, докато седим  
изгубени и се мъчим да бъдем заедно.*

(„Разговор“)

В „Корабен дневник“, под чието заглавие са включени шест стихотворения, намираме и реални картини на тръгването с кораб в морето сутрин, морето с приливи и отливи, с вълни, завихрени от вятъра, с измамната песен, която ги е предала, и с философски обобщения от типа на:

*Морето е около нас, но не е в нас,  
морето е около нас, ала стаята е в нас.  
Морето не е море, а само една вълна,  
слънцето не е слънце, а само една сянка,  
небето не е небе, а само един прозорец,  
лято не е лято, а само зимна измама.*

(„Корабен дневник, 5“)

Обобщения, в които прозират реални преживявания и истини, от които поетът разбира, че неговият път е „вълна, която се разбива“. „При цялата чистота и яснота на визията и на изказа поезията на Христич не е „непосредствена“, „стихийна“, „органична“, а е плод на една перфектна интелектуална дисциплина – не само на изказа, а и на „чувствата“, пише Св. Игов в Предговора към неговите есета през 2002 г. (с. 9).

Вторият раздел, дал названието на цялата стихосбирка, ни среща с гръцки

богове, гръцки градове, антични гръцци, но всички са обединени от идеята на поета за преходността и непреходността, за движението и очакванията, за постигнатото и желанията, за щастие и нещастие. Едно от най-хубавите стихотворения, поместено и на гърба на корицата, запленава с мисълта за живота на човека, протекъл между деня и нощта, между чакането и решенията, между живота и смъртта.

*Ще остане винаги верността на това  
очакване  
като трептене между две „може би“,  
които никога не допускат да пропаднеш  
в кървавата примка на изненадващото  
решение.*

(„Пенелопа“)

Лятото е сред любимите образи на поета Йован Христич. Посреща го с Омир в ръце на пуст остров, където идват и Аполон, Атина и Посейдон „да се договорят кому да скроят нещо“, а той продължава да чете Омир и да слуша вятъра. Лятото пулсира в моторите на кораби, с димящи в тръстиките огньове, за да гонят комарите, със старите песни, с грижите на майките и с големите сънища.

Друг любим образ е морето. То „диша в някакви далечни пещери“, „капе“ и „се катери по стените“, „отнася покриви на къщи“, идва до неговите нозе, „диша между съществуването и нищото“, спира, „очаквайки съдбата“ и „говори с езика на необходимостта“, когато „идва часът на мъдростта вечерна“. „Невъзможно е да се намери метафора за морето“ повтаря поетът и призовава:

*Човече, бъди мъдър. Твоята голяма  
метафора*

*се появява едва когато пътят се пре-*

*полови,  
когато назад вече не може, в мърт-*

*вата точка*

*на неразбирането между два езика.*

(„Mezzogiorno, 11“)

Морето символизира живота – постоянно в движение, винаги различно, често опасно, понякога успокояващо, какъвто е и животът на човека. Всичко е така познато, изживяно, и същевременно така непознато, неживяно: „Никъде не си бил, нищо не се е случило“. „Животът е съставен от дреболии“ –

„от тъмни облаци върху яркочервеното небе“, „от докосването на камъка на някой запустял остров“, от шума на вълните, от влажното небе зад планините, „от всичко онова, което го няма в учените книги, в които се опитваме да отгатнем къде сме, какво сме и накъде отиваме?“ („Живот, съставен от дреболии“).

Кратко, прочувствено, дълбоко философски е разказан, т.е. представен, животът на човека, съдбата му. В този аспект са и „общите неща“, и годишните времена. И зовът, викът, молбата на един човек живял и не живял, ценил и преценил и хубаво, и лошо, бил и не бил сред свои и близки, оценен и недооценен от богове и хора. Чувства се помъдряването на човека, готовността му да приеме неизбежното и желанието да продължи да бъде, да продължи да твори. Старите общи преживявания, старите общи места го крепят, към тях се обръща за помощ и закрила.

*Прекрасните, добрите стари общи места,*

*бъдете с нас, докато сме живи,*

*и ни огрявайте с онази оскъдна топлина, която скрита е във вас като тиха жар в отдавна угаснала пепел. Не ни оставайте*

*на милостта и немилостта на амбициите*

*на краткотрайните поети.*

(„Общи неща“)

Ученият Й. Христич се чувства у дома си в библиотеките. Не е учудващо, че и библиотеките са тема в стиховете му – в четири стихотворения се говори за тях, макар и с лека ирония. Навън времето е хубаво, грее слънце, катерички подскачат по дърветата, а учените, „загрижени за съдбата на човечеството“, четат ли, четат в библиотеката, и някой от време на време кълмне глава. Бидейки по цял ден в библиотеката, авторът затваря очи и се връща в своето детство, когато животът е изглеждал като едно голямо обещание, или се озовава в морето, което няма вече да преброди. На лавиците лежат забравени книги, „от които никой вече не търси подтик, нито съвет“, но те съдържат истини, по-верни от днешната шумотевица. За забравените книги в антиквариата поетът говори и в едно есе.

Йован Христич поставя на поетично вдъхновение всяко човешко действие, всеки миг от човешкия живот, представени чрез ново осмисляне или преосмисляне на обичайните явления: звездите нощем, запалените свещи, светлините в мрака, самотата в нощта... „Познай самия себе си и недей да питаш сребърнолъкия бог: „Защо само дотук?“ На излишните въпроси отговор няма.“ Боговете са като варварите, ораторите по площадите са лъжци, светът е театър... Днешният свят, какво е той, какъв е той? „Умрелите вчера – казва поетът – не ще знаят за днешните убийства, днешните омрази, днешния срам, днешните унижения и днешните лъжи“, те ще мислят, че вече са минало, но ние ще видим нещо още по-страшно, а бъдещите поколения „ще видят неща, които ние дори и в най-страшните си сънища не сме видели“. Стихотворението „Онези, които умряха вчера“ рисува страшната картина на нашето настояще и бъдеще, ако има такова. С неизказана болка, с пресипнал глас и безнадеждност писателят вика и пита:

*„Приятели мои, другарувахме ли наистина,*

*или се лъгахме един друг? Ще намерим ли някога*

*чисти пространства поне веднъж да се погледнем отново в очите“.*

*И отговорът му прозвучава още по-безнадеждно:*

*„Плащаме онова, което сме направили, и онова, което*

*никога не сме направили.*

*Нещата се повтарят в застрашаващо правилен*

*ритъм.*

*Мъртвите стават, убиват живите, загиналите*

*царства възкръсват,*

*отдавнашните омрази не са забравени: само са*

*чакали своя час“.*

(„Приятели мои, другарувахме ли наистина“)

Ето я изпепеляващата картина на нашето време. Безнадеждност, суета, омраза, убийства, какво още може да очакваме? Оказва се, че може. Всеки ден ни го съобщават като „новини“: тук убийство, там измама, на друго място

жестокост без причина, на трето място – неопишуема трагедия... The wheel is come full circle, казва Шекспир.

Три пъти авторът обединява три стихотворения под едно заглавие – „Три стихотворения за лятото“, „Три военни стихотворения“, „Три стихотворения за покорения град“. В последния цикъл намираме покорения град с „мрачни и неми улици“, където хората, понесли сутрешния си хляб в ръце, се движат „между къщи, чиито прозорци са без светлина и без живот“. За миг се мярка картина от непокорен, от щастлив град с весели светлини и автомобили, с къщи, „които дишат спокойствие, мир, ведрина и топлина“, противопоставен на покорения град:

*Писмата ни вече не пристигат, телефоните са млъкнали  
в нашите охладнели къщи, чиито влажни стени  
се люцят като отворени рани,  
окръжени от купичка смет и отломки,  
в които нашият живот гние  
с дъх на безнадеждност.*

(„През мръсните прозорци още можем да видим“)

В последната част на стихосбирката са поместени 11 стихотворения от посмъртната книга на Йован Христич.

В „Тъмен час“, както е наречен целият цикъл, четем за настъпващата старост, когато „нищо от това, което е желал (човек), не ще се случи, и ще започне да се случва само онова, от което най-много се е плашел“. Стихотворението грабва със своята дълбочина, с реалността, завоалирана в малко мистика, с искреността на изповедта. Не са нужни вече красиви приказки, успокоения от лекарите, че смъртта е далече, далече, тъй като тя вече чака в коридора. Кратък спомен за преживяното преди – кораби, риболов, морски ветрове, за настоящето и бъдещето – за приятелите, които си отиват, за чакането на мрака, за мириса на гроб, „който сме почнали да пръскаме около себе си“. И отново – за същността на живота: „През отворения прозорец долита шум от гласове...“ – Това ли е животът?, пита поетът. И продължава: „Прозорецът на къщата отсреща е осветен... – Това ли е животът?“ „Какво искат да ни кажат очите, които

срещаме при разминаване? – Това ли е животът?“ Кой е този, който ни е докоснал в тролея? – Това ли е животът?“ И отговорът на вечния въпрос:

*Гласове, сенки, погледи, докосвания,  
ще изчезнете ли съвсем,  
или ще възкръснете още веднъж,  
за да мога да кажа:*

*Това е животът.*

(„През отворения прозорец долита шум от гласове“)

Неясен и неопределен символ на надеждата е прозорецът, през който може да се погледне навън, или е осветен, но зад него няма никой, или е отворен, за да влезе шумът, т.е. животът. Прозорците навлизат все по-често в последните му стихотворения.

Като финал на стихосбирката са поместени „Три песни любовни“ – съвсем кратки, но наситени с нежност, чувства, мисли, с любовна мъка и горест. На поета не му остава нищо друго освен да напише едно стихотворение за „докосванията, целувките, шепотите“, които го пренасят в младостта, за да не потъне любовта в „зева на забравата“. Но е напразно. „Думите не съхраняват нищо и отнасят всичко“ („Три песни любовни, 1“) – ще възкликне авторът със съжаление и известна доза отчаяние.

Върху стиховете от този раздел се чувства липсата на автора, те не са съвсем „обработени“, както се казва – повечето са озаглавени с първия си ред (навярно от съставителя). Но едно стихотворение искам да цитирам изцяло не само заради съдържанието, заради смисъла му, а и заради формата, за която искам да кажа нещо:

*Минават влакове със осветени прозорци на вагоните,  
зад които няма никой,  
минават край къщи със осветени прозорци,  
във които няма никой,  
бързат през полета, озарени от месечина,  
по които няма никой,  
тътнат през осветени гари,  
на които няма никой,  
и отиват далече, далече,  
където няма никой, където няма никой.*

(„Минават влакове със осветени прозорци на вагоните“)

Това стихотворение разкрива ясно един от похватите на автора – повторението. То е използвано често, във всичките си видове и варианти: буквално, чрез синоними, чрез антоними, пълно или частично, чрез думи, изрази или цели изречения. И още нещо, което се вижда веднага – употребата на запетая и точка. Не зная как е в сръбския език, има ли „строги“ правила за пунктуация или не, но запетаята много често липсват (не го казвам като недостатък). Две стихотворения изцяло са без нито една запетая или точка, освен накрая – „Улис“, стихотворението за Одисей, и „Стихотворение“.

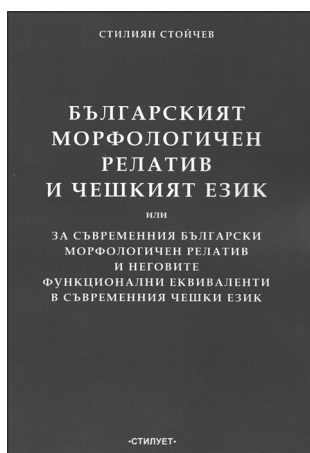
В „Александрийската школа“ Христич довършва създаването на своя лирически свят – света на едно прозрачно, ясно и чисто медитеранско поднебие, чиято мъдрост е докосването до самите неща в тяхната сетивна конкретност и материална предметност, свят, в който само една тънка, лека и светла меланхолия подсказва, че това е по-скоро тъга по изворите,

отколкото самите „извори“ (Игов, с. 9). Това е свят, живян, изживян и недоизживян между варвари и богове, между приятели и врагове, видян и съпреживян от един голям поет и учен. Родоначалникът на неговата фамилия, Христо, е роден в Самоков, бил е съратник на вожда на първото сръбско въстание Караджордже. Този факт ни дава право да приемем Йован Христич и като половин, по-точно четвърт българин, т.е. и малко българин.

В заключение искам да кажа, че като певец на морето, на сезоните, на гръцките богове, на всичките дребни и големи неща в живота Йован Христич е оставил трайно име в сръбската и световната литература, оставил е завинаги името си не само с поезията, но и с есетата си, с критическите си статии, с философските си размисли.

СТЕФКА ПЕТРОВА  
Софийски университет  
„Св. Климент Охридски“ – ДЕО  
✉ stefi38@abv.bg

## НОВАТОРСКИ ПОГЛЕД КЪМ МИНАЛИТЕ ВРЕМЕНА В БЪЛГАРСКИЯ И ЧЕШКИЯ ЕЗИК



Ст. Стойчев. Българският морфологичен релатив и чешкият език или За съвременния български морфологичен релатив и неговите функционални еквиваленти в съвременния чешки език. София: Стилует, 2019. 402 с.

Монографията на Стилиян Стойчев върху морфологичния релатив в българския език и неговите функцио-

нални еквиваленти в чешкия език е своеобразно продължение на работата му върху резултатива в двата езика, защитена като докторска дисертация през 2014 г. и издадена през 2019 г. И двете книги тръгват от изследване на мястото и функциите в съвременната българска граматична система на формите, произхождащи от старобългарския перфект и натоварени в съвременния български език с редица различни значения – някои от тях исторически запазени, а други – нови за езиковата система като цяло. Съществената разлика между двете книги обаче е нарастващата мяра на нетрадиционност в изследването, което води до значими изводи не само за граматичната система на българския език, но и за съотнасянето му с чешкия език в процеса на превод.